

Психотипи віків у драмі І. Карпенка-Карого "Розумний і дурень"

Анатолій Козлов,

доктор філологічних наук,

професор кафедри української та світової літератури

Криворізького педагогічного інституту

Державного вищого навчального закладу

"Криворізький національний університет"

У статті досліджені особливості психіки батьків і дітей у п'єсі І. Карпенка-Карого "Розумний і дурень". Автор відмічає, що відносини між дітьми багато в чому залежать від виховання батьків. Психотипи батьків і дітей драматург розкрив з особливим знанням психіки представників різних соціальних класів.

Ключові слова: психотип, дійова особа, п'єса.

Суто тваринний інстинкт боротьби батьків за домінуюче виживання їхніх "кращих" дітей і "кращої" частини людства як одного з видів істот на землі діє фактично скрізь і завжди вічно й безперервно, але особливо помітно загострюється дія цього, не завжди записаного в гени людини, імпульсу у найскладніші (хоча ще й досить "мирні") періоди, точніше — в часи, котрі передують принциповим "зламам" і "переходам" здебільшого закономірно-еволюційного та перш за все революційного ("вибухового") характеру. Тоді такі рецидиви породжуються самими передчуттями названих змін і, звичайно, природою "само селекції" людства.

Так, батьки біблійних братів Каїна та Авеля, передчуваючи ще зовсім незрозумілі їм зміни і виправдовуючи себе тим, що нібито сам Бог уподобав більше Авеля аніж Каїна, навіть не збиралися захищати Авеля; шекспірівський король Лір, не лише передчуваючи, а й твердо знаючи про неминучість передачі його корони, керувався виключно показовим ставленням однієї з дочок як до нього самого, так і до корони; спочатку матери, а за нею й батько Михайла та Сави з повісті О.Кобилянської "Земля" (як і мільйони інших батьків) виявили їхню домінуючу-генетичну "любов" передусім до "кращого" сина Михайла... — цей ряд можна уточнювати, доповнювати й продовжувати до безкінечності, оскільки лише окремі батьки чи матері справді і піднімаються над їхніми інтелектами і по-людськи щиро дарують (чи хоча б "дозують") їхні почуття до двох і більше дітей.

Особливість, і навіть певною мірою заслуга, І.Карпенка-Карого полягала в тому, що він, спостерігаючи за еволюційними змінами й розвитком стосунків між батьками й дітьми селянства другої половини XIX століття, помітив початок формування процесу й ситуацій типу "брат на брата". А тому драматургові не довелося вишукувати ні будь-яких надзвичайних мотивів, процесів і наслідків, а, отже, й застосовувати особливих засобів, прийомів та форми психопоетики — перед ним у повному об'язі й у визрілому стані постали яскраво виражені психотипи і роботящих батьків, котрі

почали "доживати віку", і дітей, які по-різному (один традиційно для егоїстично-індивідуалістичного суспільства "вгризався" в світ будь-якою ціною, а інший збирався жити в тому ж таки суспільстві по-людськи) входили в права "спадкоємців". Такими ж "прозорими" виявилися характери, типи й психотипи дівчат, котрі також по-різному обирали чоловіків для створення нових пар: одна, потоптавшись по своїх почуттях і по почуттях коханого, обрала заможного, а інша, прагнучи щастя суто людського, обирає коханого із найнятих її батьком рибалок. Усе це класичні психотипи людей, для зображення яких не потрібно ні вишукувати особливі засоби чи форми поетики, а тим більше — інноваційно-модерністські способи характеротворення. Досить було вказати в представленні дійових осіб Каленика-батька "багатим чоловіком 65 літ", як це виявилось основою основ цього психотипа: у його свідомості й у поведінці, передусім у ставленні до двох рідних синів, усе визначає саме фактор "багатства". Батько навіть не помітив того, що саме на цій струні зіграв його старший син.

Горпина — "його жінка" (навіть не "дружина", а просто "жінка") — це щось безлике й безхарактерне, оскільки вона повторює усе за чоловіком. Михайло — "син 30 років", Данило — "син 22 років". Вдовина донька Мар'яна 24 років навчена мімікрувати і "молода дівчина" Марта (донька "багатого рибалки") — наївне створіння, котре хоче побудувати щастя на основі щирих почуттів.

Усі ці шість психотипів авторові дійсно не потрібно було ні "вселяти" в якісь там романтичні чи хоча б романтизовані модною модерністю ситуації, ні випробувати на стійкість і природність, адже вони самі — це природа людських національно-побутових стосунків.

Мабуть, можна було б розпочати твір із розмови батька Каленика із синами Михайлом (ява VI дії другої) та Данилом (яви VII і VIII тієї ж дії), і вже тоді батькам стало б ясно, що оббреханий Михайлом Данило — "дурень", а Михайло — не лише "далекоглядний господар", а ще й дуже чуйний "захисник" батька від "дурного"

Данила. Але тоді твір став би прохідною аналогією казок про "наївних" батьків та про розумного й дурного синів, але п'єсі потрібна неабияка інтрига.

І цю інтригу дуже вдало "сплели" Михайло з Аблакатором (сільським "товстим" адвокатом) — вони так "підготували" й без того недалекоглядного та "засліпленого" його багатством Каленика, що той уже в кінці другої (з п'яти) дії виганяє рідного сина з дому: "Супостате !.. Иди з двору, щоб дух твій тут не пах !.. " [1, с. 166].

І все, що відбуватиметься далі, стане наслідком тих ознак і рис до схематизму закостенілого в почуттях і в мисленні психотипа людини, які роблять її схожою на примітивний інструмент, на котрому можуть "бринькати" навіть від нічого робити, адже людина зациклена на її малих чи великих статках, завжди дивиться на світ лише через ці "окуляри": всі, хто хоча б обіцяє їх примножити (або хоча б збагнути), ті і бажані, і рідні, і, звичайно, розумні; хто ж не тільки не сприяє саме цим бажанням Каленика, а ще й не вміє (хоча б не широко) "цінувати" здобуте батьком — і дурний, і злий, і ворог.

Схема психіки й психопоетики творення цього психотипа батька проста, прозора, і, головне, небезпідставна: нікому й ніколи не подобається, коли хтось недооцінює важко придбані здобутки. Але в тому-то й справа, що на такому "інструменті" досить легко грає той, кому й що хочеться: егоїст Михайло з допомогою досвідченого Аблакатора не лише оббріхує Данила тільки для того, щоб його вижити зі складу спадкоємців, а й задає емоційно-чуттєвий тон ставлення до нього, тоді як до наївності щирий Данило відверто каже батькові, що він також може втратити совість, якщо буде слухати Михайла [1, с. 165].

Обмежена й недалекоглядна, ні на самостійність, ні на справедливість дружина "багатого" Каленика Горпина змогла сказати щось вагоме лише тоді, коли рідний і улюблений та "розумний" син Михайло став "запроторювати" її чоловіка "в острог" на три місяці лише за двісті рублів штрафу. Та й то вона лише обурилася на старого за те, що "вигодував вас". Жінка так і не зрозуміла того, що винен не лише Михайло, а й вона з батьком. Більше того, вона говорить про обох синів однаково — одним займенником "вас" [1, с. 187].

Михайло (класичне породження згаданого батьківсько-тваринного інстинкту бездумного й абсолютно несправедливого "розподілу" батьківської ласки, турботи й любові) як "обрана" дитина ні на секунду і ні на йоту не задумується ні над справедливістю, ні над майбутнім життям з гріхом у душі — він максимально активно розпочав усіма неправдами присвоювати всю власність батьків.

І якщо батько надбав майно невідомо як, але для однієї родини і не за рахунок родичів, то Михайло будь-якою ціною присвоює майно всієї родини і в той же час переманює тим-таки майном братову наречену.

Чим не вічна і водночас сьогодення ситуація, чим не вічні й сьогоденні психотипи — подібне спостерігаємо мало не щодня.

Складнішим постає в драмі "син-дурень" Данило: з одного боку, він хоче жити й живе "по-правді", тобто "своєю працею", освідчено, розумно і по-доброму, по-християнськи), але, з іншого боку, почувши від брата, й особливо від батька, що він і "дурень", і позбавлений не тільки батьківських статків, а й "двору", упевнено заявляє: "Плювать мені на твої речі ! Не слухайте його, тату, бо він і вас підведе !.. ...не хочу у других однімати кусок хліба усякими неправдами..." [1, с. 165]. Усього того Данило дотримується, але ще більше він виокремлюється з-посеред інших дійових осіб тим, що він, як і в свій час Петро із "Наталки Полтавки" І. Котляревського, віддає зароблені ним сто рублів лише для того, щоб не посадили до, на думку Михайла, "веселої" в'язниці батька, котрий рік тому, не задумуючись, зрадив його й вигнав з дому.

Тобто, на відміну від безпощадно й назавжди заангажованого статками й прибутками Михайла, Данило здатен допомогти навіть тому, хто його образив на все життя.

Достатньо традиційною в плані споконвічної жіночої мімікрії виявилася кохана й наречена Данила, а потім дружина Михайла Мар'яна — це справді класичний психотип пристосуванки до кращих матеріально-меркантильних умов і способів виживання.

Саме після появи п'єси "Розумний і дурень" в українській літературі стає більш-менш масовим і помітним явищем той факт, що не тільки представниці "нижчих" верств суспільства (Катерини, Ганни та інші) прагнули "піднятися" над рівнем свого статусу, а й представниці "вищих" соціосфер не тільки відчули можливість обрати собі коханого "знизу", а й пов'язати з ним своє життя ("На новий шлях" Б. Грінченка, "Лісова пісня" Лесі Українки та десятки інших). Цей принципово новий психотип жінки, котра надумала зійти з висоти свого статусу, у другій половині XIX століття лише почав формуватися, але вже тоді люди цього типу наражалися на небачені перепони й, відповідно, обурення. Але це розкривається повністю дещо пізніше, а у п'єсі "Розумний і дурень" ця проблема лише порушена — психотип помітно романтизованої молодої жінки ще не сформовано.

Саме тому, що вічні й прозорі максимально психотипи керованих інстинктами батьків показані автором надто вже примітивними й довірливими та бездумними; саме з причини того, що носієм психотипа "крацого" сина подано занадто й відверто егоїстичного сина, всі вони зажили популярності лише в свідомості так само спрощених реципієнтів. У цьому плані кращими рідними виокремлюється характер і психотип Данила.

Мабуть, прийшов час для серйозного рیمейкування п'єси "Розумний і дурень", адже подані в ній психотипи не тільки вічні, а й надто актуальні нині.

Література

1. Карпенко-Карий І. Твори : В 3-х томах / Іван Карпенко-Карий ; перед. П.Киричка, упоряд. П. Киричок та Л. Стеценко. — К. : Дніпро, 1985. — Т.1: Драматичні твори. — 439 с.

В статье исследованы особенности психики родителей и детей в пьесе И. Карпенко-Карого "Умный и дурак". Автор заметил, что отношения между детьми в большой мере зависят от воспитания родителей. Психотипы родителей, детей драматург раскрыл с особенным знанием психики представителей различных социальных сословий.

Ключевые слова: психотип, действующее лицо, пьеса.

The article is devoted to Psycho type century in the play I. Karpenko-Kary "Clever and jester". The author to define special Psycho type character in the play I. Karpenko-Kary "Clever and jester".

Key words: psycho type, play, character.